

Яцук Є. Р.

**У ПОШУКАХ ТЛУМАЧЕНЬ РАДЯНСЬКОГО МИНУЛОГО:
ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ І ВИКЛИКИ ЛЮДИНИ ТА СОЦІУМУ
(огляд Міжнародної наукової конференції молодих дослідників
«Досліджуючи минуле. Радянське повсякдення:
дослідницькі підходи, джерела, теми») ¹**

Дослідники різних поколінь постійно шукають нові підходи, щоб пояснити неоднозначність радянської епохи та зрозуміти явище радянського. Складний та багатоманітний досвід життя, виживання та пристосування людини з СРСР посідає особливе місце у розвідках науковців. У спробах зрозуміти «минуле, що переслідує» вони залучають нові джерела та розширюють тематичні і хронологічні рамці, що, відповідно, створює численні методологічні та предметні виклики для дослідника. Однак якісне обговорення у фаховому колі допомагає розв'язати проблемні питання і знайти ідеї для подальших розвідок. Завдяки зусиллям завідувачки кафедри історії НаУКМА Наталії Шліхти та викладачки кафедри Оксани Клименко молоді дослідники змогли поділитися власними напрацюваннями у царині радянського повсякдення під час чергової міжнародної конференції «Досліджуючи минуле. Радянське повсякдення: дослідницькі підходи, джерела, теми». Захід проводили в онлайн-форматі 19 і 20 березня 2021 р. за технічної підтримки Центру електронної освіти НаУКМА.

Змістовне наповнення конференції відобразило строкатий характер радянського минулого та глибину невичерпних можливостей його пізнання. Кожна із секцій розкривала один з аспектів досвіду повсякденних практик (не)пересічної радянської людини та викликів, що постають перед дослідниками, які намагаються осмислити цей досвід. Крім того, учасники конференції могли відвідати майстер-клас від Катерини Єремєєвої (Український державний університет залізничного транспорту) з теми «Контент ана-

ліз: як довірити комп'ютеру своє джерело». Доповідачка ознайомила слухачів і слухачок з особливостями методу контент-аналізу та програмним забезпеченням, яке полегшує процес оброблення інформації. Важливо, що учасники могли не лише почути про технічний бік роботи із текстом, а й розібратися із дослідницькими завданнями, які цей підхід допомагає розв'язати. Особливо актуальним такий майстер-клас видається для доповідачів першої секції, що була покликана розкрити джерелознавчий потенціал офіційної та неофіційної радянської періодики. Орест Довгань (НаУКМА), який зосередився на образі нацистської Німеччини на шпальтах газети «Правда» у 1933–1939 рр., та Тетяна Попова (НаУКМА), яка розглянула явище передруку статей з американських журналів у виданні «Природа», наголосили на необхідності використовувати контент-аналіз для подібних досліджень. Зі свого боку, Володимир Куделя у доповіді про рок-самвидав в УРСР звернув увагу на обставини творення цього специфічного джерела та важливість використовувати його, щоб зрозуміти наративи, які побутували в рок-тусовці. Водночас дискусіант Іван Басенко зауважив, що контент-аналіз великих масивів тексту дає змогу зробити переважно загальні висновки щодо досліджуваної проблеми, тимчасом як з'ясування тематики допомагає розкрити деталі на рівні образів, фраз, ідеологем.

Поза тим, дослідження образності доволі тісно переплітається з дослідженнями людського досвіду у найрізноманітніших проявах. Конструювання уявлень про певне явище завжди відбувається під впливом зовнішніх чинників і внутрішніх інтенцій особи. Представити дослідження індивідуального досвіду в умовах радянської системи, що тяжіла до цілковитого контролю над людиною, прагнули учасниці другої секції конференції. Загалом, у їхньому фокусі

¹ Уперше текст опубліковано на інтернет-порталі Historians.in.ua: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/2839-evgen-yashchuk-u-poshukakh-tlumachen-radyanskogo-minulogo-povsyakdenni-praktiki-i-viklikilyudini-ta-sotsiumu-mizhnarodna-naukova-konferentsiyamolodikh-doslidnikiv-doslidzhuyuchi-minule-radyanske-povsyakdennya-doslidnitski-pidkhodi-dzherela-temi>.

перебували джерела особистого походження – его-документи та усноісторичні свідчення. Світлана Довгань (НаУКМА) презентувала свою розвідку про Григорія Епіка, при цьому акцентуючи увагу на перевагах та особливостях біографічного методу для дослідження неоднозначного тоталітарного досвіду. Марія Явдошняк (НаУКМА) зосередилася на особливостях формування та діяльності редакційної колегії журналу «Перець» у повоєнну добу. Доповідачка наголосила, що члени редколегії вірили у перетворення радянського суспільства, але поряд з тим їхні поведінкові практики свідчили також про боротьбу за виживання. Зі свого боку, Юлія Ольхова (НаУКМА) торкнулася травматичного досвіду дитинства примусових переселенців із Лемківщини. На основі усноісторичних свідчень доповідачка простежила особливості пам'яті про перші роки після переселення на територію сучасної Тернопільської області, а також з'ясувала загальні риси інтеграції до радянського суспільства. Дискутант секції Мартін-Олександр Кислий звернув увагу на виклики, з якими стикається кожен, хто працює з джерелами особистого походження, зауваживши, що у такому разі дослідник повинен зважати на багатоголосся спогадів та проблему розмежування особистого і радянського.

Третя секція конференції була покликана розкрити жіночий вимір радянського повсякдення. У фокусі двох доповідей постали 1920-ті рр., коли влада ще перебувала у пошуку нових форм взаємодії з громадянами та виробляла нові норми поведінки. Анжела Сивак (НаУКМА) презентувала свою розвідку з витворення образу «нової» жінки у радянському плакаті. Доповідачка зосередилася на ідеалі жінки, який транслювала радянська пропаганда через візуальне зображення, а також звернула увагу на методологічні особливості дослідження плакатів. Зі свого боку, Аліса Кашпур (НаУКМА) розглянула проституцію в УРСР крізь призму медико-санітарної та соціальної пропаганди, а також окреслила методи контролю з боку органів влади на різних рівнях. Водночас дискутантка секції Марія Чорна порушила питання щодо того, як молоді дослідники та дослідниці радянського сприймають об'єкт свого дослідження. Зокрема, вона звернула увагу на проблему приниження радянського досвіду, звернення до іронії та сарказму і наголосила, що слід спокійно говорити про СРСР. Така заувага нагадує про важливість осмислювати минуле крізь призму його множинних проявів, навіть якщо йдеться про травму чи неприємні для сучасного дослідника

теми. Попри те, що подолати власну суб'єктивність неможливо, науковцеві слід залишатися виваженим.

Поряд із цим, важливо розширювати межі пізнання досвідів минулого. Дедалі більшого розмаху нині набувають урбаністичні студії. Міська історія постає важливою для розуміння взаємозв'язків і відносин між владою та суспільством, а також на рівні локальних спільнот. Водночас дослідження у цій царині розкривають уявлення та ідеї, які циркулювали в міському просторі. Це дає змогу простежити витворення нових ідентичностей і перетворення старих. Особливості міського життя радянської доби стали провідною темою четвертої секції конференції. Юлія Лещенко (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна) окреслила зміни у представленні дозвілля у путівниках Харковом у 1920–1980-х рр. Зокрема, дослідниця звернула увагу на інформативний потенціал путівників як джерела для дослідження культурної сфери міста, а також простежила ієрархію місць для відпочинку, які рекомендували відвідувати гостям Харкова. Шон Ліс (Університет Альберти, Канада) звернувся до теми міського планування в СРСР. Розглядаючи явище мікрорайону, він зауважив, що його поява була зумовлена прагненнями не лише стандартизувати планування урбанного простору, а й забезпечити населенню зручний доступ до комунікацій. Любов Галан (НаУКМА) сфокусувалася на питаннях діяльності футбольної фанатської спільноти у Києві в 1980–1991 рр. Зокрема, доповідачка простежила особливості уявлення та присвоєння міського простору з боку спільноти. Назагал, тематика уявного та реального вимірів міського повсякдення видається наскрізною у всіх доповідях секції. Дискутант Роман Любарський зауважив, що усі представлені розвідки можуть також свідчити про наявність запиту на дослідження історії пізньорадянської доби.

Підтвердили тезу дискутанта і доповіді, які представили на п'ятій секції конференції. Передусім Софія Подколзіна (НаУКМА) окреслила неоднозначні впливи економічних реформ доби застою на радянське повсякдення. Доповідачка всебічно окреслила взаємозв'язки між державною політикою у галузі економіки та сферою послуг, а також звернула увагу на функціонування неформальної економіки і появу так званого середнього класу – громадян, які заробляли на життя у тіншовому секторі. Поряд із цим, Ігор Звада (Херсонський державний університет) простежив основні віхи розвитку місцевого телебачення у Херсоні в другій половині ХХ ст.

Доповідач сфокусувався на змінах у мережевому покритті та тематичному наповненні телепередач, а також зауважив, що на зміст програм переважно впливала цензура на місцях. Зі свого боку, появу ринкових елементів у радянській культурній сфері з'ясовувала Валерія Козяренко (НаУКМА) на прикладі діяльності театрів-студій у 1988–1990-х рр. Звертаючи увагу на комплексність експерименту, пов'язаного з децентралізацією театрів у роки перебудови та переведенням їх на самоокупність, дослідниця зауважила, що економічне підґрунтя було визначальним для успіху у функціонуванні таких закладів. Про підпільну економічну діяльність ішлося у доповіді Віталіни Микитенко (НаУКМА), яка презентувала свою розвідку з висвітлення «фарци» у гумористичному журналі «Перець». Доповідачка по чергово розглянула образи «фарцувальників» та споживачів «фарци», а також окреслила тлумачення, пов'язані з поняттям «фарци», що оприявнювалися на сторінках журналу. Дискутантка секції Катерина Єремєєва (Український державний університет залізничного транспорту) зауважила, що нині існує потреба переосмислити співвідношення неофіційної й офіційної економіки з радянським повсякденним життям. Вона, втім, зазначила, що учасники конференції вже частково відійшли від суто дослідження образності і звернули увагу на економічні та культурні аспекти повсякдення. Такий висновок дослідниці можна використати і для опису конференції загалом, адже представлені протягом двох днів доповіді відображали і особистий, і колективний рівні життя, і сферу уявлень, і сферу побуту.

Неоднозначний досвід радянського та спроби його переосмислити обговорили під час підсумкової дискусії. Основною темою обговорення була публікація посібника «Як працювати з радянським минулим на уроках історії: За матеріалами конкурсу учнівських проєктів “Радянське минуле: (Пере)осмислення історії”», хоча доповідачі та доповідачки також звернулися і до ши-

ршого контексту проблемних питань радянського минулого. Наталя Шліхта зауважила, що завдяки проєкту вдалося зібрати величезну базу джерел особистого походження, але водночас звернула увагу на проблему розриву між дослідницькими зацікавленнями науковців та школою. Доповідачка висувала, що нині є потреба донести нові підходи і практики до вчителів історії. Своєю чергою, Роман Любарський наголосив, що посібник призначений радше для вмотивованих та обізнаних вчителів і може бути використаний під час позакласної роботи, позаяк звичайні уроки з історії України в 11 класі проходять здебільшого у форматі підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. На цю проблему звернула увагу і Оксана Клименко, яка також висловила припущення, що посібник може бути складним для вчителів, адже він був укладений за тематичним, а не хронологічним принципом. Зі свого боку, Тетяна Бородіна акцентувала на тому, що завдяки проєкту школярі бачитимуть, що зробили їхні однолітки, і це мотивуватиме їх активніше здобувати знання з історії.

Згадуючи доповіді, майстер-класи, обговорення, які кожен міг відвідати онлайн, все ж розумієш, що дистанційний формат не лише обмежує комунікацію, а й створює нові можливості для обміну інформацією. Поряд із цим, досвід двох днів конференції продемонстрував, що досі існує чимало дослідницьких ніш для пізнання радянського минулого загалом і повсякдення зокрема. Учасники намагалися якомога вичерпніше окреслити результати власних розвідок, але їхні доповіді, зрештою, відкрили чимало нових питань для прийдешніх досліджень. Водночас конференція стала чудовою нагодою для молодих науковців і науковиць перевірити власні гіпотези та думки і отримати досвід публічного виступу перед компетентною аудиторією. Сподіваємося, що така практика триватиме й надалі і що невдовзі ми зможемо ознайомитися з новими розвідками, які проливатимуть світло на цікаве й неоднозначне радянське минуле.

Матеріал надійшов 14.03.2021

